

Θεοδώρα Γλαράκη

Νέα Τρίγλια Χαλκιδικής
Παράδειγμα αγροτικής εγκατάστασης προσφύγων
από την Μικρασιατική Καταστροφή

Θεσσαλονίκη
Ιανουάριος 1988

Η εργασία έγινε στο πλαίσιο του μαθήματος «Κοινωνία και Οικονομία 1909-1930», τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Φιλοσοφική Σχολή, ΑΠΘ, με επόπτη καθηγητή τον Α. Λιάκο, κατά το χειμερινό εξάμηνο 1987-1988

**Στην μνήμη του παππού μου
Σωτήρη Σγουρή**

I. Τρίγλια Βιθυνίας

Η κωμόπολη της Τρίγλιας¹ ήταν κτισμένη παραλιακά, στα δεξιά καθώς μπαίνουμε στον κόλπο της Κίου (Ιντζίρ λιμάν), 10 χλμ δυτικά των Μουδανιών και σε απόσταση 40 περίπου ναυτικών μιλίων από την Κωνσταντινούπολη. Ο πληθυσμός της έφτανε τις 9,5 χιλιάδες από τις οποίες οι 8.000 ήταν χριστιανοί ελληνικής καταγωγής και ελληνόφωνοι. Οι υπόλοιποι ήταν Τούρκοι, των οποίων όμως ο πληθυσμός δεν αυξανόταν κανονικά γιατί στρατεύονταν και έφευγαν από το χωριό².

I.1.Διοίκηση

Διοικητικά η Τρίγλια ήταν μουντιρλίκ, διοικούνταν δηλαδή από έναν Τούρκο στρατιωτικό διοικητή, τον Μουντούρη. Μαζί με άλλους δύο δήμους, τα Μουδανιά και την Καλόλιμνο, καθώς και 20 χωριά ανήκε στην υποδιοίκηση (Καϊμακαρλίκ) του Καζά Μουδανιών, με πρωτεύουσα τα Μουδανιά και διοικητή έναν Καϊμακάμη³. Η υποδιοίκηση Μουδανιών ανήκε στο Βηλαέτι Προύσας του νομού Χουδαβεντικιάρ⁴.

Εκκλησιαστικά η Τρίγλια, όπως και τα χριστιανικά χωριά της υποδιοίκησης Μουδανιών, υπαγόταν στην Μητρόπολη Προύσας (ο μητροπολίτης της είχε τον τίτλο του «Μητροπολίτης Προύσας, Μουδανιών και Τρίγλιας και Έξαρχος Βιθυνίας»⁵). Στα χωριά της περιφέρειας ο πληθυσμός ήταν κατά τα 2/3 χριστιανικός και μόνο στην Προύσα το τούρκικο στοιχείο παρουσίαζε συντριπτική πλειοψηφία (100.000 Τούρκοι 7-8000 Χριστιανοί). Ένα μέρος από τους χριστιανούς της Προύσας, καθώς και στο σύνολό του ο πληθυσμός τεσσάρων χωριών της περιοχής (Πλατάνον, Τεπεζικ, Καλασάνι και Σουσουρλούκ) ήταν τουρκόφωνοι.⁶

Κοινοτική αρχή στο χωριό ήταν η Εφοροδημογεροντία με 6 μέλη, που συνήθως ήταν Έλληνες, γιατί οι Τούρκοι κάτοικοι ήταν λίγοι και δεν αντιπροσωπεύονταν. Η θητεία της Εφοροδημογεροντίας ήταν διετής, τα μέλη της εκλέγονταν από τις γενικές συνελεύσεις των κατοίκων και ήταν συνήθως πρόκριτοι ή γενικά άτομα καταξιωμένα στην τοπική κοινωνία⁷. Οι Δημογέροντες ασκούσαν αγορανομικό έλεγχο στην αγορά ειδών πρώτης ανάγκης, διόριζαν την εκκλησιαστική Επιτροπή κι ακόμη φρόντιζαν για όλα τα ζητήματα παιδείας σε συνεργασία με το Πατριαρχείο (διορισμός και μισθοδοσία δασκάλων, διορισμός σχολικών εφόρων κλπ). Τα έσοδά της προέρχονταν από εσωτερική φορολογία (φόρος ακίνητης περιουσίας κλπ) καθώς και από την έκδοση ενός τοπικού χρήματος που κυκλοφορούσε μόνο μέσα στο χωριό.

¹ Στα παλαιότερα κείμενα γράφεται Τρίγλεια. Η νέα γραφή πιθανόν καθιερώθηκε με την ίδρυση της Νέας Τρίγλιας, δεν είναι όμως γνωστό κάτω από ποιες συνθήκες.

² Προφ.μαρτυρία Σ.Σγουρή.

³ Σύνδεσμος Προσφύγων Μουδανιών σ. 24

⁴ Πυργάκη, Α.

⁵ Σύνδεσμος Προσφύγων Μουδανιών σ. 33

⁶ όπ σ.26-7

⁷ Αποστολάτος, Γ. σ.1

Υπήρχε επίσης και Δήμαρχος με καθήκοντα που αφορούσαν κυρίως την σχέση της κοινότητας με τον Τούρκικο διοικητικό μηχανισμό, όπως η εφαρμογή κυβερνητικών διαταγών, η απόδοση του φόρου της δεκάτης, οι σχέσεις με τον Τούρκο διοικητή⁸.

I.2. Ασχολίες

Το έδαφος δεν ήταν κατάλληλο για σιτοπαραγωγή. Γι' αυτό και η κυριότερη ασχολία των Τριγλιανών ήταν η καλλιέργεια ελαιοδέντρων, που όμως δεν καρποφορούσαν κάθε χρονιά, αλλά συνήθως κάθε δύο χρόνια ή κάποτε και λιγότερο. Απ' την παραγωγή της ελιάς ένα μικρό μέρος προοριζόταν για την εξαγωγή λαδιού, στα πολλά ελαιοτριβεία του χωριού, ενώ το μεγαλύτερο μέρος, αφού περνούσε από διαλογή, παστωνόταν σε κάδους μεγάλης χωρητικότητας (κάπια), για να εξαχθεί τελικά στο εξωτερικό, με την επωνυμία «Τρίγλια ελιά».⁹

Στην περιοχή υπήρχαν άφθονα νερά που ευνοούσαν την καλλιέργεια οπωροφόρων δέντρων και λαχανικών, αλλά η παραγωγή τους έμενε ανεκμετάλλευτη και περιορισμένη στην οικιακή κατανάλωση, γιατί το τουρκικό κράτος με την άσκηση αυστηρού ελέγχου στις εισόδους του χωριού, επέβαλλε μεγάλο φόρο στα προϊόντα, που μάλιστα έπρεπε να αποδοθεί όχι σε είδος, αλλά σε χρήμα¹⁰.

Σημαντική ακόμη ήταν και η μεταξοκαλλιέργεια, για τις ανάγκες της οποίας είχαν ειδικά διαμορφωμένο το πάνω πάτωμα των σπιτιών τους. Τα κουκούλια που παρήγαγαν τα πουλούσαν στην Προύσα ή τα Μουδανιά για επεξεργασία, καθώς στην Τρίγλια δεν υπήρχε μεταξουργείο.

Σιτοπαραγωγοί ήταν πολύ λίγοι (από τον Απάνω Μαχαλά κυρίως). Αυτοί ήταν και οι μόνοι που είχαν άλογα και γνώριζαν την καλλιέργεια με αλέτρι. Η παραγωγή, βέβαια, σιτηρών ήταν πολύ μικρή και δεν επαρκούσε ούτε για τις ανάγκες του χωριού. Περιορισμένη ήταν, επίσης, και η αλιεία γι' αυτό και τα ψάρια προοριζόνταν μόνο για ντόπια κατανάλωση. Λίγοι, εξάλλου ήταν αυτοί που ασχολούνταν με το εμπόριο πέρα από τα στενά όρια του χωριού. Με βάση αυτές τους τις ασχολίες, οι Τριγλιανοί θα μπορούσαν να χαρακτηρισθούν ημι-αστοί/ημι-καλλιεργητές γιατί δεν ανήκαν καθαρά στην αγροτική τάξη ούτε βέβαια και στην αστική¹¹.

I.3. Σχέσεις με τον τουρκικό κρατικό μηχανισμό

Οι σχέσεις Ελλήνων-Τριγλιανών με τους Τούρκους συντοπίτες τους δεν ήταν κακές. Φαίνεται, μάλιστα, ότι ο περιορισμένος αριθμός Μωαμεθανών τους έφερνε αναγκαστικά σε επαφή με τους Έλληνες και δεν τους έδινε την δυνατότητα να αποτελέσουν μια κλειστή κοινωνία¹². Βέβαια, η κατάσταση κι εδώ επηρεάζεται από το γενικότερο ανθελληνικό κλίμα που επικρατεί στο Τουρκικό κράτος μετά την επανάσταση των Νεοτούρκων (1908) και την

⁸ Πιστικίδη, Θ. 1983, σ. 167-182

⁹ Τσίτερ, Α. σ. 29 και προφ. μαρτυρία Α.Λιλή

¹⁰ Προφ. μαρτυρίες Α.Τσίτερ και Σ.Σγουρή

¹¹ Τσίτερ, Α. σ. 52 και Société des Nations, σ.14

¹² Προφ.μαρτυρία Α.Λιλή [...οι Τούρκοι ήταν όλη μέρα μέσα στα δικά μας καφενεία]

ανακήρυξη του Συντάγματος (Χουριέτ 1909). Παρά την εξομοίωση που φαινόταν να υπόσχεται το σύνταγμα στις μειονότητες, η εφαρμογή των διατάξεων σήμαινε κατάργηση των προνομίων των κοινοτήτων και υποχρεωτική στράτευση¹³. Πολλοί τότε για να αποφύγουν την στρατολόγηση μετανάστευσαν στις ΗΠΑ, τον Καναδά, την Ρουμανία. Η κατάσταση έγινε ακόμη πιο δύσκολη για τους Χριστιανούς κατά την διάρκεια του Α΄ Βαλκανικού πολέμου και τις συνεχιζόμενες ήττες της Τουρκίας. Σημειώθηκαν τότε λεηλασίες από άτακτο τουρκικό στρατό (τσέτες) σε πολλά χωριά και στην ύπαιθρο η καλλιέργεια της γης έγινε δύσκολη. Με την κήρυξη του Α΄ παγκόσμιου πολέμου επιστρατεύτηκαν όλοι οι Έλληνες και οι Αρμένιοι από 20 ως 45 χρονών, ενώ οι άνω των 45 προοριζόνταν για να επανδρώσουν τα τάγματα εργασίας (αμελέ ταμπορού), διαβόητα για τις άθλιες συνθήκες διαβίωσης που οδηγούσαν τους περισσότερους σε θάνατο. Λίγοι ήταν εκείνοι που κατάφεραν αν εξαγοράσουν την θητεία τους, δυνατότητα που αργότερα καταργήθηκε, με αποτέλεσμα να πυκνώσει το κόμμα λιποταξιών και το συνακόλουθό του, οι εκτελέσεις. Πολλοί τότε για να αποφύγουν την στράτευση κρυβόντουσαν, αλλάζοντας ονόματα ή και σε κρυψώνες στις οροφές των σπιτιών τους (ταβάν ταμπορού)¹⁴, πράγμα που διευκολυνόταν κάπως από το γεγονός ότι οι τουρκικές κοινοτικές αρχές δεν τηρούσαν δημοτολόγιο.

Ι.4. Εκτοπίσεις

Παράλληλα εφαρμόστηκαν και άλλα μέτρα που έπλητταν τις μειονότητες οικονομικά, όπως παράλογες κατασχέσεις περιουσιακών στοιχείων με το πρόσχημα των αναγκών του πολέμου, μονοπώληση του εισαγωγικού και εξαγωγικού εμπορίου από την τουρκική εταιρεία που ιδρύθηκε στην Σμύρνη στα 1915 κλπ¹⁵. Το πιο σημαντικό όμως ήταν οι εκτοπίσεις πληθυσμών από τις ακτές στα ενδότερα, μέτρο που εφαρμόστηκε την επαύριο της συμμαχικής εκστρατείας στα Δαρδανέλια (Φεβρουάριος 1915). Στόχος δεν φαίνεται να ήταν τα αντίποινα της Τουρκίας, αλλά η προσπάθεια αλλοίωσης της εθνολογικής σύστασης του μικρασιατικού πληθυσμού, πράγμα πιθανόν άσχετο με τις φήμες για την ενδεχόμενη παραχώρηση της περιοχής από τους Συμμάχους στην Ελλάδα. Οι εκτοπίσεις συνήθως γίνονταν χειμώνα και κάτω από συνθήκες που στόχευαν στην φυσική εξόντωση των εκτοπισθέντων. Εξάλλου οι τόποι εγκατάστασης ήταν συνήθως απομονωμένα χωριά της Μικρασιατικής ενδοχώρας με αμιγή τουρκικό πληθυσμό, όπου ο εξισλαμισμός θα ήταν εύκολος¹⁶.

Οι εκτοπίσεις αυτές, οι «λευκές σφαγές» όπως ονομάστηκαν, που κατά κοινή ομολογία των πηγών έγιναν με την υπόδειξη του Γερμανού στρατηγού Λίμαν φον Σάντερς (είχε αναλάβει την στρατιωτική οργάνωση της Τουρκίας), άρχισαν από τους παραλιακούς πληθυσμούς της Θράκης, για να συνεχισθούν στην Μικρά Ασία από Τσεσμέ ως Αϊβαλί. Οι εκτοπίσεις των ελληνικών πληθυσμών της περιφέρειας Προύσας έγιναν με το πρόσχημα ότι οι Έλληνες

¹³ Αλαμανή, Ε. & Κ. Παναγιωτοπούλου, σ. 98-99

¹⁴ Τσίτερ, Α. σ. 34

¹⁵ Αλαμανή, Ε. & Κ. Παναγιωτοπούλου σ. 101

¹⁶ όπ. σ. 101

κάτοικοι των περιοχών εφοδίαζαν τα αγγλικά πλοία με καύσιμα, παρά το γεγονός ότι η Ελλάδα κρατούσε ακόμη ουδέτερη στάση στον πόλεμο. Το πρώτο πλήγμα δέχτηκε η Καλόλιμνος. Ακολούθησαν η Σιγή, το Αρμουτλί, το Νεοχώρι, οι Ελιγμοί, η Μεσέπολις, το Αρβανιτοχώρι, το Γιαλί Τσιφλίκι και τελικά η Τρίγλια¹⁷. Το χωριό εκκενώθηκε μέσα σε μια μέρα. Οι κάτοικοί του έφυγαν παίρνοντας μαζί τους στα λιγοστά μεταφορικά μέσα που διέθεταν μόνο τα απαραίτητα, αφού τους δόθηκε η διαβεβαίωση ότι η απομάκρυνσή τους θα ήταν προσωρινή. Για να σώσουν τις περιουσίες τους, τις κλείδωσαν στο εσωτερικό των εκκλησιών, αφού πήραν από τον Τούρκο διοικητή την υπόσχεση ότι θα τις βρουν ανέγγιχτες όταν θα επιστρέψουν, υπόσχεση που βέβαια δεν κρατήθηκε. Τόπος προορισμού τους η Προύσα, όπου έφτασαν μετά από οκτάωρη πορεία. Εκεί παρέμειναν στην συνοικία των Αρμενίων που είχε στο μεταξύ εκκενωθεί (είχε προηγηθεί η σφαγή των Αρμενίων) ή κατασκήνωσαν στους ελαιώνες γύρω από την πόλη.

Από την περιοχή μόνον οι Μουδανιώτες δεν εκτοπίστηκαν κι αυτό λόγω της αντίδρασης των σιδηροδρομικών υπαλλήλων που οι ίδιοι είχαν εξαιρεθεί ως απαραίτητοι. Αυτοί απαίτησαν να μείνει και ο πληθυσμός στα Μουδανιά¹⁸.

Οι εκτοπίσεις σταμάτησαν το 1917, όταν μπήκε και η Ελλάδα στον πόλεμο, πιθανόν γιατί σε περίπτωση ήττας της Τουρκίας θα επιβάρυναν ιδιαίτερα την θέση της.

Με το τέλος του πολέμου και την υπογραφή της ανακωχής του Μούδρου, δόθηκε στα τέλη του 1918 η διαταγή στους εκτοπισμένους πληθυσμούς να επιστρέψουν. Από τις 1500 οικογένειες Τριγλιανών που είχαν εκτοπισθεί επέστρεψαν μόνο οι 600¹⁹. Από τους υπόλοιπους αρκετοί υπέκυψαν στις εξοντωτικές συνθήκες διαβίωσης στα 3,5 χρόνια της προσφυγιάς, ενώ άλλοι έφυγαν στο εξωτερικό. Στην επιστροφή τους οι Τριγλιανοί όπως και όλοι όσοι είχαν εκτοπισθεί, βρήκαν το χωριό τους κατεστραμμένο. Για να βοηθήσει στην ανασυγκρότηση η ελληνική κυβέρνηση σε συνεργασία με το Πατριαρχείο -που σημειωτέον ήταν ο μόνος φορέας που μπορούσε επίσημα να δράσει υπέρ των Ελλήνων στην Τουρκία- φρόντισε για την σύσταση και χρηματοδότηση (Οκτώβρης 1918) μιας «Κεντρικής Πατριαρχικής Επιτροπής υπέρ των μετοπισθέντων Ελληνικών Πληθυσμών» με 70 υποεπιτροπές στις κυριότερες πόλεις, μία εκ των οποίων έδρευε στα Μουδανιά. Η επιτροπή που λειτούργησε ως το 1919 παρείχε μεταφορικά μέσα, ιατρική περίθαλψη και δάνεια στέγασης²⁰. Στην ανακούφιση των Τριγλιανών ειδικά, πέρα από τον κρατικό παράγοντα, συνέβαλε και ο συμπατριώτης τους εφοπλιστής Φ. Καββουνίδης με την παροχή κάποιων ειδών (υφάσματα, τζάμια)²¹. Ωστόσο η ανασυγκροτημένη Τριγλιανή κοινωνία του 1919 δεν ήταν μόνο μειωμένη αριθμητικά, αλλά και διαφοροποιημένη ως προς την διαστρωμάτωση: είχε σχεδόν εκλείψει μια μικρή μερίδα Τριγλιανών χρηματιστών-τοκογλόφων²².

¹⁷ Σύνδεσμος προσφύγων Μουδανίων, σ. 134-136

¹⁸ οπ. σ. 135-136

¹⁹ Τσίτερ, Α. σ. 35

²⁰ Αλαμανή, Ε. & Κ. Παναγιωτοπούλου σ. 106-107

²¹ Πιστικίδης, Θ. σ. 66

²² οπ. σ. 66-67

Κατά την διάρκεια της προέλασης του ελληνικού στρατού στην Μ.Ασία, στην Τρίγλια φτάνει μόνο ο απόηχος των γεγονότων. Στο χωριό η ελληνική στρατιωτική παρουσία είναι περιορισμένη και σε γενικές γραμμές τηρείται η τάξη, αν και φαίνεται ότι ούτε από δω έλειψαν κάποια επεισόδια μέσα στο γενικό κλίμα ενθουσιασμού (με την είσοδο ελλήνων υπέων γκρέμισαν την κορυφή του Τούρκικου μιναρέ)²³.

II. Αναζήτηση σωτηρίας στην Ελλάδα

II. 1. Προσπάθειες διάσωσης

Στα πρόθυρα της κατάρρευσης του μετώπου οι Τριγλιανοί, όπως και άλλοι Έλληνες της περιοχής, κινητοποιήθηκαν για την οργάνωση άμυνας. Συγκλήθηκε τότε στην Προύσα συνέλευση εκπροσώπων των κοινοτήτων του νομού (την Τρίγλια εκπροσωπούσε ο Δήμαρχος της Κ.Κονδυλένιος), η οποία έστειλε μια επιτροπή στην Σμύρνη, με σκοπό την σύνδεση με την ήδη εκεί δημιουργημένη «Μικρασιατική Άμυνα». Η εκεί οργάνωση όμως υπολειπομένη και όλες οι επαφές των απεσταλμένων ήταν αποθαρρυντικές. Μια δεύτερη απόπειρα για την συγκρότηση πολιτοφυλακής στην Προύσα συνάντησε την απαγόρευση της εκεί στρατιωτικής διοίκησης. Αντίθετα στην Κίο και την Πάνορμο η στρατιωτική διοίκηση έδωσε την άδεια και συγκροτήθηκε σώμα πολιτοφυλάκων²⁴. Στην Τρίγλια πληροφορούνταν για την οπισθοχώρηση από τους στρατιώτες που συναντούσαν στα χωράφια να κατευθύνονται προς Πάνορμο, για να βρουν μέσο διαφυγής. Συνεννοήθηκαν τότε με τους Τούρκους Τριγλιανούς για αμοιβαία παροχή προστασίας σε περίπτωση που μπει ο ελληνικός ή ο τουρκικός στρατός. Γρήγορα όμως αντιλήφθηκαν πως η προστασία αυτή δεν θα ήταν αποτελεσματική, γιατί ακόμη κι αν οι Τούρκοι έδειχναν καλή πίστη, ήταν πολύ λίγοι για να εμποδίσουν ενδεχόμενες βιαιοπραγίες²⁵.

Μέσα στο γενικό κλίμα της φυγής αποφάσισαν να εγκαταλείψουν το χωριό. Φροντίδα από την πλευρά της στρατιωτικής διοίκησης για διαφυγή και σωτηρία δεν υπήρχε και οι Τριγλιανοί πήραν μόνοι τους την πρωτοβουλία: ειδοποίησαν στην Κωνσταντινούπολη τον συμπατριώτη τους εφοπλιστή Φ. Καββουνίδη, ο οποίος τους παρείχε τα μέσα διαφυγής: την «Βιθυνία», που βρισκόταν υπό επισκευή και έφτασε ρυμουλκούμενο, την «Τρίγλια», το «Αιγαίο» και με την μεσολάβησή του το αγγλικό φορτηγό «General Gordon». Μαζί με τους Τριγλιανούς επιβιβάστηκαν στα πλοία και κάτοικοι των χωριών Γιαλί Τσιφλίκ και Πιστικοχώρια, καθώς και μερικοί Τούρκοι που φοβόντουσαν βιαιοπραγίες από τον ελληνικό στρατό που οπισθοχωρούσε.

II.2. Προσωρινή εγκατάσταση

Ο τόπος προορισμού δεν ήταν ίδιος για όλα τα πλοία. Άλλα έβγαλαν τους πρόσφυγες στην Τένεδο, άλλα στην Ραιδεστό και άλλα στον Πειραιά, γεγονός που, κατά κύριο λόγο, προκάλεσε την διασπορά των Τριγλιανών, αφού συχνά

²³ Προφ. μαρτυρία Σ. Σγουρή και Πιστικίδης, Θ. σ. 68

²⁴ Σύνδεσμος προσφύγων Μουδανίων σ. 197-203

²⁵ Προφ. μαρτυρία Σ.Σγουρή και Πιστικίδης, Θ. σ 73

ακόμη και μέλη της ίδιας οικογένειας βρέθηκαν σε διαφορετικά πλοία και χάθηκαν μεταξύ τους, για να ξαναβρεθούν αργότερα μέσω των αναζητήσεων στον τύπο. Όσοι αποβιβάστηκαν στην Ραιδεστό μετά την εκκένωση της Α.Θράκης μεταφέρθηκαν είτε σιδηροδρομικώς είτε πάλι με πλοίο στην Θεσσαλονίκη.

Με την εκκένωση της Α. Θράκης ο αριθμός των προσφύγων στα λιμάνια των μεγάλων νησιών του Αιγαίου (Λέσβος, Λήμνος), στην Θεσσαλονίκη, τον Πειραιά, τον Βόλο, την Καβάλα αυξήθηκε ακόμη περισσότερο (συνολικά 920.000 πρόσφυγες πριν την ανταλλαγή των πληθυσμών)²⁶.

II. 3. Συνθήκες ζωής στους προσφυγικούς καταυλισμούς

Οι πιο πολλοί πρόσφυγες, καθώς έφυγαν κάτω από συνθήκες πανικού, δεν μπόρεσαν να διασώσουν σχεδόν τίποτε από την περιουσία τους. Για την κάλυψη της άμεσης ανάγκης στέγης επιτάχθηκε κάθε δημόσιο κτίριο ήταν δυνατόν: σχολεία, εκκλησίες, μουσουλμανικά τεμένη, θέατρα, νοσοκομεία, στρατώνες. Στην Θεσσαλονίκη, στην παραλία της Καλαμαριάς στήθηκαν σκηνές και πρόχειρες παράγκες, ενώ ένας μεγάλος αριθμός προσφύγων – ανάμεσά τους και πολλοί Τριγλιανοί που αποβιβάστηκαν στην Θεσσαλονίκη-στεγάστηκαν στην Τούμπα σε αγγλικούς στρατώνες από τον Α΄ παγκόσμιο πόλεμο. Παράλληλα γίνονταν διανομές ψωμιού που όμως δεν επαρκούσαν για τις ανάγκες των προσφύγων, γι αυτό και κάποιοι, οι πιο τυχεροί, έβρισκαν πρόχειρες δουλειές, για να εξοικονομούν τα απαραίτητα²⁷.

Η κακή και ελλιπής διατροφή, οι άθλιες συνθήκες διαβίωσης (διαμονή πολλών οικογενειών στον ίδιο θάλαμο ή σε σκηνές σε καιρικές συνθήκες χειμώνα), ακόμη η πολυήμερη παραμονή μέσα στα πλοία στα λιμάνια για λοιμοκάθαρση ή και λόγω της αντίδρασης των ντόπιων και τέλος η προβληματική σύσταση του πληθυσμού (το μεγαλύτερο μέρος ήταν γέροντες και παιδιά) ήταν τα κύρια αίτια για την αύξηση της νοσηρότητας των πληθυσμών αυτών. Προσβάλλονταν από εξανθηματικό τύφο, δυσεντερία, αλλά κυρίως από ελονοσία που αυτήν την εποχή ιδιαίτερα στην Μακεδονία και την Θράκη ήταν σε έξαρση. Στις περιοχές αυτές πριν το 1920 σμήνη κουνουπιών προκάλεσαν έντονες και εκτεταμένες επιδημίες, που σε ορισμένες περιπτώσεις μάλιστα εξελίχθηκαν σε πανδημίες. Ο προσφυγικός πληθυσμός, με εξαίρεση όσους προέρχονταν από τις περιοχές Αμισού στον Πόντο και Αιδινίου στην Μ.Ασία, ήταν εντελώς αμόλυντος από την ελονοσία, γεγονός που συντέλεσε στην ευκολότερη προσβολή τους από την νόσο, για την οποία άλλωστε δεν γνώριζαν και κανέναν τρόπο αντιμετώπισής της. Τα αποτελέσματα ήταν τραγικά: τον Οκτώβρη του '22 στις γύρω από την Θεσσαλονίκη κατασκηνώσεις διακομίσεως σε 13.000 πρόσφυγες είχαν προσβληθεί από ελονοσία οι 5.200 (ποσοστό 40%), από τους οποίους πέθαναν οι 320 (ποσοστό 6%). Η αναλογία στο β' εξάμηνο το 1923 φτάνει στο 45%, ενώ στους 100 θανάτους οι 70 οφείλονται στην ελονοσία. Σε ορισμένες μάλιστα περιοχές (Σοχού, Φιλιππάδας, Αιγίου) οι πρόσφυγες προσβλήθηκαν κατά 100%.²⁸

²⁶ Πάλλη, Α. σ.668

²⁷ Προφ. μαρτυρία Δ.Μαστραντώνη

²⁸ Σύλλογος προς περιστολήν ελωδών νόσων σ.92-94

II.4. Προσπάθειες για την ανακούφιση των προσφύγων

Για την αντιμετώπιση της άθλιας κατάστασης των προσφύγων σημαντική υπήρξε κατά τους πρώτους μήνες η βοήθεια με παροχές κυρίως φαρμάκων αλλά και τροφίμων και ρούχων, ξένων φιλανθρωπικών οργανώσεων, όπως Αμερικάνικος Ερυθρός Σταυρός, ίδρυμα Ροκφέλερ, "Save the children fund", "All British Appeal" και American Women's Hospitals²⁹.

Το ελληνικό κράτος, για την αντιμετώπιση των προβλημάτων που δημιούργησε η ύπαρξη τόσο μεγάλου αριθμού προσφύγων σε σχέση με τον υπόλοιπο πληθυσμό, δεν ήταν εντελώς απροετοίμαστο. Κι αυτό γιατί από τους Βαλκανικούς πολέμους του 1912-13, άρχισε για την Ελλάδα μια δεκαετία κατά την διάρκεια της οποίας το μεγαλύτερο μέρος των ομογενών πληθυσμών που ήταν εγκατεστημένοι στα γειτονικά κράτη (περιοχές της σημερινής Βουλγαρίας, Β. Μακεδονίας, Τουρκίας, Αλβανίας) αλλά και στην Ρωσία μετανάστευσαν στην Ελλάδα, άλλοτε κάτω από την πίεση κι άλλοτε βίαια διωγμένοι. Πριν από το 1922, η Ελλάδα είχε δεχθεί ήδη πολλά ρεύματα προσφύγων μικρότερης βέβαια έκτασης. Για την αντιμετώπιση των προβλημάτων των προσφύγων, το κράτος είχε συγκροτήσει διάφορες επιτροπές, ενώ το 1917 ιδρύθηκε το Υπουργείο Περιθάλψεως. Στην περίπτωση όμως του 1922 το πρόβλημα είχε πάρει τεράστιες διαστάσεις, εξαιτίας του μεγάλου αριθμού των προσφύγων, που αναμενόταν να αυξηθεί ακόμη περισσότερο με την εφαρμογή της σύμβασης της ανταλλαγής των πληθυσμών. (Λωζάννη, Ιανουάριος 1923). Η ανταλλαγή αυτή διέφερε από τις προηγούμενες σε δύο σημεία: α) αφορούσε πληθυσμούς πολύ μεγαλύτερης έκτασης και β) είχε υποχρεωτικό χαρακτήρα (σύμφωνα με ανυποχώρητη θέση της Τουρκικής πλευράς)³⁰.

II. 5. Η ίδρυση της ΕΑΠ

Η μόνιμη εγκατάσταση αυτού του μεγάλου όγκου των προσφύγων απαιτούσε, όπως είναι φυσικό, μεγάλα ποσά που το ελληνικό κράτος εξαντλημένο από την μακροχρόνια εμπόλεμη κατάσταση δεν διέθετε. Γι' αυτό απευθύνθηκε τον Φεβρουάριο του 1923 στην Κοινωνία των Εθνών (ΚΤΕ) και ζήτησε την υποστήριξή της για την έκδοση δανείου ύψους 7-10 εκατομμυρίων λιρών. Ταυτόχρονα πρότεινε ως εγγύηση την παραχώρηση 500 εκταρίων γης. Για την διερεύνηση της υπόθεσης συστάθηκε υποεπιτροπή της ΚΤΕ, η οποία τον Ιούλιο του 1923 κατέθεσε σχέδιο ενίσχυσης της Ελλάδας με δάνειο που θα δινόταν υπό την προστασία της ΚΤΕ. Η διαχείριση του δανείου ανατέθηκε σε έναν αυτόνομο οργανισμό, την Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων (ΕΑΠ), με 4 μέλη εκ των οποίων 2 ήταν διορισμένα από την ελληνική κυβέρνηση και 2 από την ΚΤΕ. Στις 29 Σεπτεμβρίου υπογράφηκε το σχετικό πρωτόκολλο με το καταστατικό και δόθηκε μια προκαταβολή για το δάνειο.

Η ΕΑΠ άρχισε τις εργασίες της στα τέλη του 1923 με πρόεδρο τον Morgenthau. Στα τέλη του '24 υπογράφηκε μεταξύ της ελληνικής κυβέρνησης

²⁹ όπ σ. 95

³⁰ Γιαννόπουλος, Ι. σ.266-267

από την μια και των Hambros Bank Lmd του Λονδίνου, της Spreyer and Company της Νέας Υόρκης και της ΕΤΕ από την άλλη σύμβαση για την έκδοση σε Αθήνα, Λονδίνο και Νέα Υόρκη δανείου 7% ονομαστικού κεφαλαίου 12.300.000 λιρών (καθαρό προϊόν 9.970.000). Ακολούθησε δεύτερο δάνειο το 1928 3.000.000 με τόκο 6%³¹.

Η ελληνική κυβέρνηση έθεσε στην διάθεση της ΕΑΠ:

α) το καθαρό προϊόν των δύο προσφυγικών δανείων

β) γη συνολικής έκτασης 7.356.700 στρεμμάτων (καλλιεργήσιμα τα 4.700.000). Η έκταση αυτή προερχόταν στο μεγαλύτερο μέρος της (5.270.000) από ιδιοκτησίες Τούρκων και Βουλγάρων που ανταλλάχθηκαν και σε ένα μικρότερο μέρος της από απαλλοτριώσεις ιδιωτικών ή μοναστηριακών κτημάτων ή από ιδιοκτησίες του δημοσίου.

γ) οικοπέδα γύρω από τις πόλεις που απαλλοτριώθηκαν για την ανέγερση αστικών προσφυγικών συνοικισμών,

δ) το τεχνικό και διοικητικό προσωπικό του Υπουργείου Γεωργίας³².

Οι υπηρεσίες της ΕΑΠ οργανώθηκαν με βάση 3 γενικές διευθύνσεις: τη Γενική Διεύθυνση Εποικισμού Μακεδονίας με έδρα την Θεσσαλονίκη, τη Γενική Διεύθυνση Εποικισμού Θράκης με έδρα την Κομοτηνή, τη Γενική Διεύθυνση Εποικισμού Παλαιάς Ελλάδας με έδρα την Αθήνα.

III. Εγκατάσταση στο Σουφλάρι Χαλκιδικής

III.1. Η αναζήτηση κατάλληλου τόπου εγκατάστασης

Πριν ακόμη οργανωθούν και μπουν σε λειτουργία οι υπηρεσίες της ΕΑΠ, το ελληνικό κράτος από την άνοιξη του '23 άρχισε το έργο της αποκατάστασης με την εγκατάσταση προσφυγικών ομάδων, πρόχειρα μέχρι τότε στεγασμένων, σε χωριά Τούρκων που προορίζονταν για ανταλλαγή. Μέχρι την πραγματοποίηση της ανταλλαγής μεσολάβησε ένα διάστημα συμβίωσης προσφυγικού και τουρκικού πληθυσμού, κατά το οποίο οι Τούρκοι κάτοικοι υποχρεώθηκαν να συμπτυχθούν στα μισά σπίτια του χωριού, ενώ τα άλλα μισά παραχωρήθηκαν στους πρόσφυγες. Σύμφωνα με την μαρτυρία του Τριγλιανού Σ. Σγουρή που αρχικά εγκαταστάθηκε σε ένα τουρκοχώρι της Κοζάνης, το Χατζηράνι (σημερινή Μεσιανή), οι Τούρκοι υποχρεώθηκαν επίσης να τους παρέχουν καθημερινά ψωμί, φαγητό και ξύλα και κάθε μήνα 15 δραχμές. Για τις ανάγκες των προσφύγων επιτάχθηκαν ακόμη τα ζώα σε αναλογία 60 προς 40, καθώς και οι σοδειές στην ίδια αναλογία. Το φθινόπωρο του '23, όλα τα χωράφια δόθηκαν στους πρόσφυγες, γιατί οι Τούρκοι θα έφευγαν με την ανταλλαγή στις αρχές του '24. Και πάλι όμως ήταν οι Τούρκοι που έσπειραν, γιατί η καλλιέργεια των δημητριακών ήταν εντελώς άγνωστη στους πρόσφυγες, ιδιαίτερα τους Μικρασιάτες.

Παράλληλα με την εγκατάσταση σε Τουρκοχώρια, το ελληνικό κράτος μεριμνούσε για την δημιουργία νέων συνοικισμών είτε καθαρά προσφυγικών είτε προσαρτημένων σε ήδη υπάρχοντες συνοικισμούς ντόπιων. Για την συγκρότηση αυτών των συνοικισμών, συγκεντρώνονταν πρόσφυγες που

³¹ Νοταράς, Μ. σ. 7-10

³² Πάλλης, Α. σ. 670

προέρχονταν από το ίδιο χωριό ή τουλάχιστον την ίδια περιοχή, μια που ήταν πολύ δύσκολο να ξαναστηθεί ένα χωριό με το σύνολο ή το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού του, γιατί οι συγχωριανοί είχαν διασκορπιστεί, στην προσπάθειά τους να βρουν την πιο υποφερτή εγκατάσταση. Το γεγονός αυτό αποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα αν λάβουμε υπ' όψιν την σημασία που είχε για τους Έλληνες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας η οργάνωσή τους σε κοινότητες με σχετική αυτονομία και την λειτουργία αυτών των κοινοτήτων ως μηχανισμού δημιουργίας κοινωνικής συνείδησης.

Η επιλογή του τόπου έπρεπε να γίνει με βασικό κριτήριο τις ασχολίες της προσφυγικής ομάδας στην παλιά πατρίδα, έτσι ώστε ο καινούριος τόπος εγκατάστασης να προσφέρει την δυνατότητα για παρόμοιες ασχολίες. Αντιπρόσωποι των διαφόρων ομάδων επισκέπτονταν κάποιες περιοχές και υποδείκνυαν μία στο Υπουργείο Γεωργίας, το οποίο μετά από σχετική έρευνα απέρριπτε ή αποδεχόταν την πρόταση. Στην περίπτωση που το αίτημα γινόταν δεκτό, παραχωρούνταν μία έκταση ανάλογη με την ποιότητα του εδάφους, το είδος της εκμετάλλευσης, τις ανάγκες της μελλοντικής κοινότητας και του τι υπήρχε διαθέσιμο. Ένας παράγοντας που δυσχέραινε την συντόμευση αυτών των διαδικασιών ήταν και η αντίδραση που εκδηλωνόταν συχνά από την πλευρά των αυτόχθονων κατοίκων, που θεωρούσαν την εγκατάσταση των προσφύγων στον τόπο τους επιζήμια για τα δικά τους συμφέροντα³³.

Σημαντικό ρόλο στην επιλογή του τόπου ίδρυσης της Νέας Τρίγλιας έπαιξε ο Τριγλιανός Μητροπολίτης Καμπανίας Διόδωρος Κάρατοης, πρόεδρος της «Κεντρικής Επιτροπής της Εκκλησιαστικής Επαρχίας Προύσας» με έδρα την Θεσσαλονίκη. Αρχικά έγινε η πρόταση για την δημιουργία μιας νέας πατρίδας που θα συσπειρώνε όλους τους πρόσφυγες της εκκλησιαστικής περιφέρειας Προύσας και θα είχε το όνομα «Νέα Προύσα».

Ως τόπο εγκατάστασης μια αντιπροσωπεία που έκανε σχετική έρευνα στα παράλια της Χαλκιδικής προσδιόρισε την θέση Καργή Λιμάνι, σήμερα Νέα Μουδανιά. Η περιοχή προσφερόταν ιδιαίτερα, γιατί καλυπτόταν από το ελαιόκτημα του Χατζή -Οσμάν με 32.000 ελιές, απασχόληση οικεία στους πρόσφυγες από την περιφέρεια της Προύσας. Η παντελής όμως έλλειψη νερού και η ύπαρξη μεγάλων εκτάσεων με έλη σταμάτησε αρχικά την εγκατάσταση των προσφύγων εκεί³⁴.

Στην συνέχεια, μια επιτροπή Τριγλιανών υπέδειξε ως τόπο ίδρυσης της Νέας Τρίγλιας την θέση Σουφλάρι, 12 χλμ βορειοδυτικά του όρμου Καργή Λιμάνι. Η περιοχή ήταν μετόχι που ανήκε στις μονές Βατοπεδίου και Εσφυγμένου του Αγίου Όρους και καλλιεργούνταν από 30-40 οικογένειες γηγενών που ήταν εκεί εγκατεστημένοι. Αυτοί χρησιμοποιούσαν για την καλλιέργεια αποκλειστικά δημητριακών μια ορισμένη περιοχή κάθε χρόνο λόγω της μεγάλης έκτασης του τοιφλικιού και απέδιδαν στις μονές το 60% της παραγωγής τους. Εκτός από το Σουφλάρι στην περιοχή υπήρχαν και κάποια άλλα μικρά χωριά, η Πορταριά (οι 120 οικογένειες της καλλιεργούσαν το

³³ Société des Nations σ. 57-9

³⁴ Σύνδεσμος προσφύγων Μουδανιών σ. 234-235

τοιφλίκι του Μιχαήλ Μπέη) ο Άγιος Μάμας, τα Βρωμόσυρτα και ο Καράτεπες (τουρκοχώρι)³⁵.

Οι Τριγλιανοί δεν εγκαταστάθηκαν στην παραλία, παρά το γεγονός ότι προέρχονταν από παραθαλάσσιο χωριό, αλλά προτίμησαν να φτιάξουν τον συνοικισμό τους δίπλα σ' αυτό των ντόπιων (5 χλμ μακριά από την θάλασσα), γιατί εκεί υπήρχε ένα παντοπωλείο από όπου μπορούσαν να προμηθευτούν τα απαραίτητα καθώς και άφθονο πόσιμο νερό από μια δημόσια βρύση. Η ύπαρξη δηλαδή κάποιων κατοίκων εκεί πριν από αυτούς έκανε την εγκατάστασή τους εκεί πιο βιώσιμη απ' ό,τι θα ήταν δίπλα στην θάλασσα, όπου η περιοχή ήταν εντελώς ακατοίκητη και έλειπε και το νερό.

Για την στάση των ντόπιων απέναντι στους πρόσφυγες οι απόψεις των πληροφορητών (που είναι όλοι πρόσφυγες) διίστανται, προφανώς ανάλογα με τις προσωπικές εμπειρίες του καθενός. Γενικά πάντως φαίνεται ότι, χωρίς να δουν με ιδιαίτερη συμπάθεια την εγκατάσταση κάποιων «ξένων» στην δική τους περιοχή, δεν τους προκάλεσαν κανένα σοβαρό πρόβλημα, όπως πιθανόν έγινε στην εγκατάσταση των Μουδανιωτών στο Καργή-Λιμάνι, κατά την διάρκεια της οποίας η περιοχή έπασε δύο φορές φωτιά, που από τους πρόσφυγες αποδόθηκε σε ενέργεια των κατοίκων του Αγίου Μάμα³⁶.

III.2. Τα πρώτα δύσκολα χρόνια

Οι πρώτες 25 οικογένειες Τριγλιανών έφτασαν στο Σουφλάρι από την Θεσσαλονίκη (απόσταση περίπου 70 χλμ), το καλοκαίρι του 1923, μετά από ένα ταξίδι που κράτησε τρεις μέρες λόγω της άθλιας κατάστασης των δρόμων και εγκαταστάθηκαν σε αντίσκηνα. Ο αριθμός αυτός αυξανόταν συνεχώς καθώς ερχόνταν και άλλοι που είχαν βρεθεί σε διάφορα λιμάνια και πληροφορούσαν για τις προσπάθειες για το ξαναστήσιμο του χωριού.

Οι συνθήκες ζωής αυτών των πρώτων οικογενειών ήταν, όπως είναι εύκολα κατανοητό, άθλιες, καθώς μάλιστα στα αντίσκηνα παρέμειναν και κατά την διάρκεια του χειμώνα του '24. Η σίτισή τους ήταν ανεπαρκής, παρά το γεγονός ότι τους μοίραζαν κάποια τρόφιμα κάθε μήνα (ζωάρκεια). Πρόσθετο πρόβλημα οι βδέλλες που λόγω της κακής κατάστασης των σωληνώσεων, περιείχε το νερό και που κατάπιναν άνθρωποι και ζώα³⁷.

III.2.1. Ελονοσία

Αλλά το πιο σοβαρό ήταν και πάλι το πρόβλημα της ελονοσίας. Η ασθένεια ήταν αρκετά διαδεδομένη στην περιοχή, αν και δεν υπήρχαν μεγάλα έλη, παρά μόνο στο Καργή-Λιμάνι. Οι κάτοικοι στο Σουφλάρι είχαν ελονοσία. Ήταν όμως εγκλιματισμένοι και συνηθισμένοι, κατά κάποιον τρόπο, στην αρρώστια και γνώριζαν να την αντιμετωπίζουν στοιχειωδώς. Οι Τριγλιανοί πρόσφυγες ήταν εντελώς αμόλυντοι, γεγονός που μαζί με τις κακές συνθήκες διαβίωσης επιδεινώνε ιδιαίτερα την κατάσταση. Η ελονοσία σε αυτούς πήρε τις πιο άγριες μορφές (παγετώδεις μορφές)³⁸. Η ιατρική περίθαλψη ήταν

³⁵ Προφ. μαρτυρίες Σ.Σγουρή & Δ. Μαστραντώνη

³⁶ Προφ.μαρτυρία Α. Τσίτερ

³⁷ Τσίτερ, Α. σ. 67

³⁸ Προφ.μαρτυρία Α. Τσίτερ

ανύπαρκτη και ακόμη και η στοιχειώδης παροχή κινίνης, που ήταν το μοναδικό φάρμακο για θεραπεία και πρόληψη, ήταν ανεπαρκής. Το γεγονός αυτό οφειλόταν στην δυσκολία για την μετάβαση στην Θεσσαλονίκη και την προμήθεια φαρμάκων (7-8 ώρες με άλογο). Αλλά και γενικότερα στα χρόνια αυτά υπήρχε στην Ελλάδα έλλειψη κινίνης με κύριο αίτιο τις περιορισμένες εισαγωγές. Το 1923 αναλογούσαν για κάθε ασθενή δύο δισκία την εβδομάδα. Ως συνέπεια της ανεπάρκειας, παρατηρήθηκε αύξηση της τιμής της κινίνης, καθώς και η διάδοση χύμα κινίνης νοθευμένης, που περιείχε είτε το μισό της κανονικής ποσότητας του φαρμάκου είτε καμία ποσότητα, με αποτέλεσμα τον κλονισμό της εμπιστοσύνης του κόσμου στην αποτελεσματικότητα του φαρμάκου, για το χτίσιμο της οποίας είχαν προσπαθήσει πολύ οι υγειονομικές υπηρεσίες τα προηγούμενα χρόνια³⁹. Για την αντιμετώπιση της νοθείας προτάθηκε, με υπόμνημα της υγειονομικής υπηρεσίας προς την ΕΑΠ στις 30 Ιανουαρίου 1924 η μετουσίωση της χύμα κινίνης σε δισκία. Στην μορφή αυτή ήταν πιο δύσκολη η νοθεία της, ενώ ταυτόχρονα γινόταν πιο εύκολη η λήψη της και μάλιστα σε δόσεις ακριβέστερα προσδιορισμένες⁴⁰.

Ευτυχώς για τους Τριγλιανούς ήρθε στην περιοχή και ανέλαβε την ιατρική παρακολούθησή τους ο συμπατριώτης τους γιατρός Α.Τσίτερ, μετά από πρόταση του Μητροπολίτη Διόδωρου. Ο γιατρός έφερε μαζί του και κάποια φάρμακα και μια ποσότητα κινίνης χύμα που την παρασκεύαζε ο ίδιος σε δισκία. Για τις ανάγκες όμως της περιοχής απαιτούνταν μεγαλύτερες ποσότητες. Με εισήγηση τότε του γιατρού στον προϊστάμενο της Διεύθυνσης Περιθάλψεως Φ. Κοπανάρη έγιναν διανομές κινίνης σε δισκία και διορίστηκαν ένας φαρμακοποιός και δύο νοσοκόμοι⁴¹.

III.2.2. Κατασκευή σπιτιών

Την άνοιξη του '24 έγιναν οι πρώτες ενέργειες για την κατασκευή σπιτιών. Με πρωτοβουλία και πάλι του Μητροπολίτη Διόδωρου, στάλθηκε στην περιοχή ο μηχανικός Καπάτος, ο οποίος χάραξε τα οικοπέδα για τους Τριγλιανούς στο Σουφλάρι, και στο Καργή Λιμάνι για τους εκεί εγκατεστημένους Μουδανιώτες⁴². Στα οικοπέδα αυτά χτίστηκαν από ένα συνεργείο ντόπιων τα πρώτα σπίτια με πλινθιά που τα έκοβαν οι ίδιοι και ξυλεία που χορηγούσαν οι υπηρεσίες εποικισμού του ελληνικού δημοσίου. Ο αριθμός των σπιτιών που κατασκευάστηκαν ήταν μικρός και δεν επαρκούσε για όλους, γι' αυτό και κάποιοι εξακολουθούσαν να μένουν σε αντίσκηνα ή στο Μετόχι, έναν κτίριο που χρησιμοποιούσαν οι καλόγεροι -διαχειριστές των μοναστηριακών κτημάτων ως κατοικία και αποθήκες.

Την διανομή των σπιτιών καθώς και την διαχείριση όλων γενικά των υποθέσεων των Τριγλιανών προσφύγων είχε μια αυτοδιορισμένη επιτροπή από Τριγλιανούς που είχαν κάποια μόρφωση ή μια διοικητική θέση στην πατρίδα

³⁹ Σύλλογος προς περιστολή των ελωδών νόσων σ. 100-103

⁴⁰ όπ σ.544-545

⁴¹ Τσίτερ, Α. σ. 55

⁴² Προφ. μαρτυρία Σ.Σγουρή & Σύνδεσμος Προσφύγων Μουδανιών σ.236

(Μαστραλέξης -δάσκαλος, Χρυσοφίδης Μπατζός διοικητικός υπάλληλος, Αλ. Μαστραντώνης εργοδηγός)⁴³.

Η εγκατάσταση των Τριγλιανών στο Σουφλάρι σήμαινε αυτόματα την μετάβασή τους από την τάξη των αστο-γεωργών όπου ανήκαν στην πατρίδα στην αγροτική τάξη. Οι συνθήκες της περιοχής ήταν τέτοιες που τους ανάγκασαν να στραφούν στην γεωργική καλλιέργεια, παρά το γεγονός ότι ελάχιστοι ήταν αυτοί που την γνώριζαν.

III.2.3. Καλλιέργεια της γης

Για την αγροτική εγκατάσταση έγιναν αρχικά από το ελληνικό δημόσιο και μετά από την ΕΑΠ διανομές ζώων, σπόρων και αγροτικών εργαλείων. Ο αρχηγός κάθε οικογένειας έπαιρνε ένα άλογο ή βόδι, ένα αλέτρι και σπόρο και ζευγάρωνε για το όργωμα με κάποιον άλλον. Έγιναν όμως σε αρκετές περιπτώσεις παράπονα για την κακή κατάσταση των ζώων που διανέμονταν, δικαιολογημένα, όπως φαίνεται, όσον αφορά τα ζώα που μοιράστηκαν από το ελληνικό δημόσιο, γιατί αυτά προέρχονταν από τα ζώα που είχαν επιταχθεί για τις ανάγκες του πολέμου. Αντίθετα η ΕΑΠ έκανε εισαγωγές από γειτονικές χώρες και έλεγχε την υγεία των ζώων που διένεμε⁴⁴.

Η καλλιέργεια στο Σουφλάρι ήταν αρχικά για τα ένα -δύο πρώτα χρόνια ελεύθερη και ο καθένας είχε την δυνατότητα να καλλιεργήσει όση γη ήθελε, η παραγωγικότητα όμως ήταν πολύ χαμηλή, καθώς πολλές περιοχές καλλιεργούνταν για πρώτη φορά, ενώ τους έλειπε και η πείρα⁴⁵.

Σε όλη την διάρκεια του '24 συνεχίστηκε η εγκατάσταση προσφύγων στα γειτονικά μοναστηριακά κτήματα και τουρκοχώρια. Στο μετόχι της μονής Κωνσταμονίτου από τα Πλάγια (σήμερα Νέα Πλάγια) στο Ρωσικό και Ζωγράφου από το εσωτερικό της Μ.Ασίας. Στα τουρκοχώρια: Καράτεπε από την Τένεδο (σήμερα Νέα Τένεδος), στα Βρωμόσυρτα από τα νησιά του Μαρμαρά (σήμερα Άγιος Παντελεήμων), στην Καρκάρα από το εσωτερικό της Μ. Ασίας και την Αρτάκη (σήμερα Σήμαντρα)⁴⁶.

Και στο Σουφλάρι, επειδή θεωρήθηκε ότι η έκταση της γης ήταν πολύ μεγάλη σε σχέση με τον αριθμό των Τριγλιανών προσφύγων και ντόπιων (συνολικά 70 οικογένειες) στάλθηκαν πρόσφυγες από το Βελετλέρ, χωριό που ανήκε στα τουρκόφωνα χωριά Πιστικοχώρια (κοντά στην περιφέρεια της Προύσας). Το φαινόμενο αυτό της συμπληρωματικής εγκατάστασης προσφύγων από άλλο τόπο καταγωγής παρατηρήθηκε σε πολλούς νεοσύστατους συνοικισμούς και με την ανάμειξη διαφόρων στοιχείων που επέφερε, συντέλεσε στην ευκολότερη αφομοίωση προσφυγικού και ντόπιου στοιχείου.

Στα 1925, στο πλαίσιο της Αγροτικής Μεταρρύθμισης, που ως γνωστόν επιταχύνθηκε από τις επείγουσες ανάγκες που έθεσε το προσφυγικό ρεύμα, απαλλοτριώθηκαν τα μοναστηριακά κτήματα στην Χαλκιδική. Οι υπηρεσίες της ΕΑΠ τότε προχώρησαν στην κατάτμηση της γης που οριζόταν σε κάθε

⁴³ Προφ. μαρτυρίες Σ.Σγουρή & Δ. Μαστραντώνη

⁴⁴ Société des Nations σ. 60-9

⁴⁵ Προφ. μαρτυρία Σ. Σγουρή

⁴⁶ Τσίτερ, Α. σ. 55

συνοικισμό και την διανομή της στους αγρότες. Η έκταση του κλήρου διέφερε από περιοχή σε περιοχή, ανάλογα με την ποιότητα του εδάφους και το είδος της καλλιέργειας. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι, ενώ στην εύφορη κοιλάδα του Έβρου δεν ξεπερνούσε τα 15 στρέμματα, στην Μακεδονία ήταν 40-60 στρέμματα, και στην Θεσσαλία έφτανε τα 80 στρέμματα⁴⁷.

Στο Σουφλάρι ο γεωργικός κλήρος ορίστηκε στα 40 στρέμματα. Ένα κλήρο δικαιούνταν μια διμελής οικογένεια με νεαρά μέλη. Για κάθε δύο επιπλέον μέλη προσέθεταν $\frac{1}{4}$ του κλήρου. Ένα ηλικιωμένο ζευγάρι δικαιούνταν μισό κλήρο. Σε όσους δήλωσαν επαγγελματίες χορηγήθηκαν επαγγελματικά δάνεια και μισός κλήρος, που συμπληρώθηκε όμως αργότερα (1932), όταν με την απαλλοτρίωση του Σέρβικου Μετοχίου έγινε συμπληρωματική διανομή. Τα κτήματα διανέμονταν με κλήρωση, γεγονός που απέκλεισε σχεδόν τις διακρίσεις και τις προστριβές ανάμεσα στους δικαιούχους. Δεν υπήρχε, όμως, καμία πρόβλεψη για την εξασφάλιση ίδιας ποιότητας εδάφους σε όλους τους κλήρους. Βέβαια, μπορούσε ο δικαιούχος να ζητήσει δεύτερη κλήρωση, σε περίπτωση που θεωρούσε ότι το κτήμα που του παραχωρήθηκε ήταν εντελώς ακατάλληλο για καλλιέργεια⁴⁸. Τέτοιες περιοχές που έδιναν πολύ μικρή παραγωγή υπήρχαν πράγματι, ιδιαίτερα κάποιες κοντά στην θάλασσα (με μεγάλο ποσοστό αλατιού στην σύσταση του εδάφους) ή άλλες που μέχρι τότε χρησιμοποιούνταν μόνο για βοσκή. Με το πρόγραμμα όμως γεωργικών βελτιώσεων που εφάρμοσε η ΕΑΠ, οι περιοχές αυτές οργώθηκαν με βενζινοάροτρα και έγιναν έτσι κατάλληλες για καλλιέργεια⁴⁹.

Στο Σουφλάρι οι ντόπιοι κάτοικοι πήραν κλήρο με τους ίδιους ακριβώς όρους, όπως και οι πρόσφυγες. Αλλού όμως οι συνθήκες ευνόησαν τους γηγενείς. Μια τέτοια περίπτωση ήταν η γειτονική κοινότητα της Πορταριάς, όπου δεν έγινε απαλλοτρίωση, γιατί οι κάτοικοι είχαν εξαγοράσει το τοιφλίκι που καλλιεργούσαν ως κολλήγοι και το διένειμαν μεταξύ τους σε κλήρους των 150 στρεμμάτων⁵⁰.

Οι διανομές όμως αυτές είχαν χαρακτήρα προσωρινό, κι αυτό γιατί δεν υπήρχε κτηματολόγιο και έτσι ήταν αδύνατος ο ακριβής καθορισμός των ορίων των κλήρων. Η κατάσταση αυτή της μη μονιμότητας ήταν, όπως ήταν φυσικό επιβλαβής για την καλλιέργεια, γιατί εμπόδιζε την δενδροφύτευση ή την πραγματοποίηση εγγειοβελτιωτικών έργων που θα αύξαναν την παραγωγικότητα.

III.2.4. Κατασκευή κατοικιών από την DHTG

Την ίδια χρονιά (1925) άρχισε στον συνοικισμό των Τριγλιανών η ανέγερση των σπιτιών της γερμανικής εταιρείας DHTG. Η ΕΑΠ είχε συμβληθεί το καλοκαίρι του '24 με την DHTG-Sommerfeld για την θεμελίωση, ανέγερση και κεράμωση 10.000 ξύλινων σκελετών αγροτικών σπιτιών 3 μεγεθών. Το κόστος των σπιτιών αυτών θεωρήθηκε τότε αρκετά υψηλό, αλλά αντισταθμιζόταν από την ταχύτητα παράδοσης της εργασίας (μέσα σε 8 μήνες).

⁴⁷ Société des Nations σ. 49

⁴⁸ Προφ. μαρτυρίες Σ.Σγουρή & Λ. Λιλή

⁴⁹ Προφ. μαρτυρία Σ.Σγουρή

⁵⁰ Προφ. μαρτυρίες Α.Τσίτερ & Σ.Σγουρή

Όμως εξαιτίας των μεγάλων δυσκολιών για την μεταφορά του υλικού ιδιαίτερα στους ορεινούς συνοικισμούς η ολοκλήρωση της εργασίας επιβραδύνθηκε για δύο χρόνια, με αποτέλεσμα να αυξηθεί το κόστος κατασκευής⁵¹.

Στο Σουφλάρι σπίτια της DHTG κατασκευάστηκαν για όσους έμεναν ακόμη στα αντίσκηνα ή στο Μετόχι. Άλλα στήθηκαν από ένα συνεργείο γερμανών τεχνικών και άλλα από πρόσφυγες τεχνίτες. Το δεύτερο σύστημα είχε το πλεονέκτημα ότι δημιουργούσε θέσεις εργασίας στους ίδιους τους πρόσφυγες. Ο ξύλινος σκελετός επενδύονταν με πλινθιά ή συχνότερα με τούβλα που παρασκευάζονταν σε δύο πρόχειρα τουβλοποιεία έξω από το χωριό. Για την οροφή, το πάτωμα, τις πόρτες, τα παράθυρα έπρεπε να φροντίσει ο ίδιος ο πρόσφυγας, ο οποίος, επειδή τις περισσότερες φορές δεν διέθετε τα απαραίτητα χρήματα, κατέφευγε σε πρόχειρες λύσεις. Το βασικό πρόβλημα όμως της στέγασης είχε αντιμετωπισθεί και στην συνέχεια ο καθένας έκανε διάφορες βελτιώσεις, ανάλογα με τις δυνατότητες και τις ανάγκες του.

III.2.5. Ύδρευση του συνοικισμού και ιατρική περίθαλψη

Ένα μεγάλο πρόβλημα για τα προσφυγικά χωριά ιδιαίτερα στην Μακεδονία, τόσο για τα παλιά τουρκοχώρια όσο και για τους καινούριους συνοικισμούς ήταν η έλλειψη ή η ακαταλληλότητα του νερού. Για την αντιμετώπιση της κατάστασης, η ΕΑΠ φρόντισε για την κατασκευή πηγαδιών σε πολλά χωριά. Εκεί όμως που απαιτούνταν γεωλογικές έρευνες και μετρήσεις σε βάθος, το πρόβλημα παρέμενε άλυτο, λόγω έλλειψης οικονομικών πόρων⁵². Στο Σουφλάρι μετά την ολοκλήρωση του συνοικισμού, το δίκτυο σωληνώσεων επιδιορθώθηκε και επεκτάθηκε με την δημιουργία μιας μεγάλης βρύσης στο κέντρο του χωριού (χαζενές). Εξαλειφθηκε έτσι το μεγάλο πρόβλημα του νερού εκεί, οι βδέλλες, πρόβλημα που είχε ταλαιπωρήσει τον πληθυσμό τα τρία προηγούμενα χρόνια⁵³.

Το 1925 αρχίζει την λειτουργία του και το αγροτικό ιατρείο Νέων Μουδανιών, ένα από τα 59 που ίδρυσε η ΕΑΠ στην Μακεδονία για την εξυπηρέτηση 200.000 κατοίκων. Στην περιοχή συνεχίζει, βέβαια, να προσφέρει τις υπηρεσίες του και ο γιατρός Α.Τσίτερ, ο οποίος μισθοδοτείται από το δημόσιο για πρώτη φορά μόλις την χρονιά αυτή (1925)⁵⁴.

Η ιατρική περίθαλψη, η βελτίωση της ποιότητας του νερού, της κατοικίας και γενικά των συνθηκών ζωής, η εντατική καλλιέργεια εκτάσεων που μέχρι πρότινος βρισκόταν σε ελώδη κατάσταση και η προσαρμογή των προσφύγων στις νέες κλιματολογικές συνθήκες συντέλεσαν στην μείωση της νοσηρότητάς τους, γεγονός που αρχίζει να γίνεται αισθητό από το 1926. Από τις ασθένειες που είχαν ταλαιπωρήσει τους πρόσφυγες τα προηγούμενα χρόνια, μόνον οι περιπτώσεις φυματίωσης συνέχισαν να αυξάνονται κι αυτό γιατί λόγω έλλειψης σανατορίων, οι άρρωστοι νοσηλεύονταν στα σπίτια τους με αποτέλεσμα να μεταδίδουν την ασθένεια στους συγγενείς τους. Αντίθετα, η ελονοσία περιορίστηκε σημαντικά. Σύμφωνα με έκθεση (15 Οκτωβρίου 1927)

⁵¹ Νοταρά, Μ. σ 65-6

⁵² Société des Nations σ. 89-93

⁵³ Τσίτερ, Α. σ. 57 & Πιστικίδης, Θ. 1984, σ. 41

⁵⁴ Πιστικίδης, Θ. 1983 σ. 207

του νομιάτρου Χαλκιδικής Γ. Παπανικολάου για την ελονοσία στον νομό, η νόσος σημείωσε ύφεση και κατά την θερινή περίοδο του '27 δεν παρουσιάστηκε καμία σοβαρή επιδημία με εξαίρεση τις περιοχές Σάρτης, Ξηροποτάμου και Νέου Μαρμαρά (ποσοστό 20-60%). Στην περιοχή της Νέας Τρίγλιας τα ποσοστά κρουσμάτων ελονοσίας είναι από τα πιο χαμηλά και δεν ξεπερνούν το 2%⁵⁵.

IV. Νέα Τρίγλια Χαλκιδικής

IV.1. Ίδρυση της Νέας Τρίγλιας

Το 1927 ήταν η χρονιά κατά την οποία οι συνοικισμοί των Τριγλιανών, των Βελετλεριωτών και των ντόπιων ενοποιήθηκαν και διοικητικά και αποτέλεσαν μια κοινότητα με το όνομα Νέα Τρίγλια, που αντικατέστησε την παλιά, τουρκική ονομασία Σουφλάρι. Το νέο όνομα προκρίθηκε εξαιτίας της πλειοψηφίας του τριγλιανού στοιχείου στο συνοικισμό που ενισχυόταν όλα αυτά τα χρόνια, ιδιαίτερα όσο βελτιώνονταν οι συνθήκες ζωής στο χωριό. Βέβαια, δεν ήταν λίγοι κι εκείνοι που αρχικά εγκαταστάθηκαν σε άλλες περιοχές και παρέμειναν οριστικά εκεί (Καβάλα, χωριά της Κοζάνης ακόμη και Κρήτη).

IV.2. Ραφήνα Αττικής

Πέρα όμως από αυτές τις μεμονωμένες περιπτώσεις, έγινε και άλλη μια ομαδική εγκατάσταση Τριγλιανών στην Ραφήνα Αττικής και αφορούσε αυτούς κυρίως τους Τριγλιανούς που έφτασαν με το πλοίο «Αιγαίο» στον Πειραιά. Γύρω από αυτούς απαλλοτριώθηκε ένα τμήμα (12.000 στρέμματα) από το τσιφλικί του Αλέξανδρου Σκουζέ στην Ραφήνα που προσφερόταν ιδιαίτερα για τους Τριγλιανούς, γιατί είχε πολλά αμπέλια και ελιές και επιπλέον ήταν παραλιακό. Αρκετοί ήταν μάλιστα εκείνοι οι Τριγλιανοί που στα πρώτα χρόνια μετακινήθηκαν ανάμεσα στους δύο οικισμούς (Σουφλάρι και Ραφήνα), στην προσπάθειά τους να διαλέξουν τον καταλληλότερο τόπο και κυρίως να αποφύγουν τον κίνδυνο της ελονοσίας. Δυστυχώς όμως η αρρώστια έπληττε και τις δύο περιοχές με την ίδια ένταση. Στην Ραφήνα, μάλιστα, υπήρχε ένα έλος πολύ κοντά στους προσφυγικούς καταυλισμούς που αποξηράνθηκε μόλις το 1930⁵⁶.

Και ο συνοικισμός των Τριγλιανών στην Ραφήνα είχε αρχικά ονομαστεί Τρίγλια (και μάλιστα χωρίς τον προσδιορισμό Νέα). Σιγά-σιγά όμως το όνομα αυτό αντικαταστάθηκε από το Ραφήνα, γιατί το τελευταίο ήταν ήδη γνωστό στην περιοχή καθώς και για την αποφυγή σύγχυσης με την Νέα Τρίγλια Χαλκιδικής⁵⁷.

Ας σημειωθεί ότι στην Ραφήνα εκδήλωσαν την επιθυμία να εγκατασταθούν κάποιοι από τους Τριγλιανούς προύχοντες, το ανώτερο κοινωνικό στρώμα της παλιάς πατρίδας, οι οποίοι, καθώς διέθεταν κάποια χρήματα, παρέμειναν στα πρώτα και πιο δύσκολα χρόνια της προσφυγιάς στις

⁵⁵ Σύλλογος προς περιστολήν ελωδών νόσων σ. 146-9

⁵⁶ Πιστικίδης, Θ. 1983, σ. 111-116

⁵⁷ όπ σ.132-133

μεγάλες πόλεις. Στην Ραφήνα, όμως, σε σύντομο χρονικό διάστημα ήρθαν σε σύγκρουση με τους συμπατριώτες τους για τον τρόπο διανομής της γης, πριν ακόμη καθοριστεί οτιδήποτε από τις υπηρεσίες της ΕΑΠ. Οι περισσότεροι τότε εγκατέλειψαν την Ραφήνα και εγκαταστάθηκαν στην Αθήνα, την Θεσσαλονίκη ή σε άλλες πόλεις. Ανάμεσά τους ο πρώην δήμαρχος, γιατρός Κ.Κονδυλένιος, ο δημογέροντας Κ.Λουτζόγλης, ο φαρμακοποιός Ν. Παπαδόπουλος⁵⁸. Άλλοι πάλι είχαν από την αρχή προτιμήσει την εγκατάσταση σε μεγάλες πόλεις: ενδεικτικά αναφέρονται οι Τσακώνας και Μπρούσαλης στην Θεσσαλονίκη, Κασούρης και Τακάς στην Καβάλα⁵⁹.

IV. 3. Οριστική διανομή, διευθέτηση των χρεών, ανταλλαγή περιουσιών

Στα 1927 άρχισαν οι πρώτες προσπάθειες για την κατάρτιση κτηματολογίου, που ήταν, όπως ήδη σημειώθηκε απαραίτητο για την σωστή και μόνιμη διανομή της γης και τον κανονισμό των εξοφλήσεων. Η Γενική Διεύθυνση Εποικισμού Μακεδονίας συγκρότησε μια ειδική κτηματογραφική υπηρεσία που συνέχισε την λειτουργία της μέχρι τον Μάρτιο του 1933. Στην Νέα Τρίγλια η καταμέτρηση της γης και η οριστική διανομή των κλήρων έγινε στα 1929-30. Η αναδιανομή της γης προκάλεσε κάποια αναστάτωση στις καλλιέργειες, αφού για παράδειγμα αγροί που οι προσωρινοί δικαιούχοι τους τους είχαν αφήσει σε αγρανάπαυση την προηγούμενη χρονιά, κληρώθηκαν σε άλλους. Πραγματοποιήθηκε τότε (17 Αυγούστου 1930) γενική συνέλευση των κατοίκων του χωριού στην οποία αποφασίστηκε ότι τα κτήματα αυτά θα καλλιεργούνταν και την επόμενη γεωργική χρονιά από τους προσωρινούς τους δικαιούχους, οι οποίοι βέβαια υποχρεώθηκαν να παραχωρήσουν στους κληρούχους άλλα ισάριθμα στρέμματα⁶⁰.

Για τις κάθε είδους παροχές προς τους πρόσφυγες υπήρχε ως γενική αρχή η χρέωσή τους με την αξία των χορηγηθέντων εφοδίων σπιτιού και κλήρου. Όλοι οι λογαριασμοί των προσφύγων έπρεπε σύμφωνα με την διάταξη των συμφωνιών με τους τραπεζίτες να τηρούνται σε λίρες Αγγλίας. Η διάταξη μπήκε σε εφαρμογή από το 1926 για την αποφυγή γραφειοκρατικών διαδικασιών⁶¹. Στα πρώτα χρόνια, όπως είναι φυσικό, δεν γινόταν λόγος για εξόφληση των χρεών. Το 1926 όμως η ΕΑΠ προχώρησε στην σύσταση μιας ειδικής υπηρεσίας για την είσπραξη των οφειλομένων⁶².

Παράλληλα γίνονταν ήδη από το 1923 προσπάθειες για τον καθορισμό της αξίας των περιουσιών των ανταλλαγέντων πληθυσμών. Ήδη μετά την συνθήκη της Λωζάννης είχε συγκροτηθεί Μικτή Επιτροπή (4 Έλληνες, 4 Τούρκοι και 3 ουδέτερα μέλη) για την εκτίμηση των περιουσιών και την συμφωνία για την πληρωμή της διαφοράς. Το έργο όμως αυτό ήταν πάρα πολύ δύσκολο και στην πράξη ακατόρθωτο. Γι' αυτό με την συμφωνία της Άγκυρας (10 Ιουνίου 1930) οι δύο χώρες παραιτήθηκαν αμοιβαία από την διεκδίκηση

⁵⁸ όπ σ. 129-130

⁵⁹ Προφ. μαρτυρία Σ.Σγουρή

⁶⁰ Πρακτικό γενικής συνέλευσης των κατοίκων της Νέας Τρίγλιας (17 Αυγούστου 1930)

⁶¹ Νοταρά, Μ. σ. 84-5

⁶² όπ σ. 92-93

αποζημιώσεως. Το θέμα έπρεπε να λυθεί από κάθε κυβέρνηση χωριστά για τους δικούς της πρόσφυγες⁶³.

Η ελληνική κυβέρνηση εξέδωσε καταρχάς με αντίκρισμα την παρουσία των ανταλλαγμένων πληθυσμών 2 σειρές ομολόγων για την καταβολή αποζημιώσεων στους αστούς πρόσφυγες: α) δάνειο ανταλλαξίμων 1926 8% 6 δισεκατομμύρια δραχμές και β) δάνειο ανταλλάξιμων 1928 6% 1.650 εκατομμυρίων δραχμών⁶⁴. Αρχικά δηλαδή το δάνειο αφορούσε μόνο όσους εγκαταστάθηκαν σε πόλεις, με το σκεπτικό ότι, ενώ οι αγρότες είχαν αποκατασταθεί και επαγγελματικά με την παροχή γεωργικού κλήρου και γεωργικών εργαλείων, για τους αστούς δεν είχε λυθεί παρά μόνο το πρόβλημα της στέγασης. Αργότερα όμως με εισήγηση του Υπουργού Γεωργίας Αλ. Παπαναστασίου υπογράφηκε μεταξύ αυτού και του Υφυπουργού Ανταλλαγής Α. Μπακάλμπαση από τη μια και του προέδρου της ΕΑΠ C. Eddy από την άλλη συμφωνία (7 Νοεμβρίου 1927) για την αποζημίωση και των αγροτών προσφύγων με συμψηφισμό όσων δικαιούνταν με τα χρέη τους προς την ΕΑΠ⁶⁵. Τέλος, το 1931 εκδόθηκε άλλη μια σειρά ομολογίων για τους αγρότες πρόσφυγες αυτή την φορά αξίας 500 εκατομμυρίων δραχμών (δάνειο Αγροτικής 1931 6%).

Για τον καθορισμό του ποσού των αποζημιώσεων, κάθε πρόσφυγας καλούνταν να δηλώσει την αξία της περιουσίας που εγκατέλειψε στην πατρίδα του. Η αλήθεια αυτών των δηλώσεων ελεγχόταν από ειδικές τοπικές επιτροπές. Πρόβλημα προέκυψε με τον τρόπο καθορισμού της αξίας των κλήρων. Μετά από τις σχετικές εισηγήσεις γεωπόνων αποφασίστηκε ότι η αξία των κλήρων έπρεπε να κριθεί όχι με βάση την κατάστασή τους το 1930, που βέβαια ήταν αρκετά βελτιωμένη, αλλά με βάση αυτήν του 1922, καθώς η οποιαδήποτε βελτίωση δεν οφειλόταν παρά στον κόπο και τις προσπάθειες των ίδιων των προσφύγων⁶⁶. Οι αποζημιώσεις που δόθηκαν τελικά κάλυπταν ένα μικρό μέρος (15%) της χαμένης περιουσίας, αλλά ο συμψηφισμός της αποζημίωσης με τα χρέη έφερε πολύ σημαντική μείωση των οφειλομένων.

Μετά την εξάντληση των χρηματικών κεφαλαίων της ΕΑΠ και την διάλυσή της (31 Δεκεμβρίου 1930), η είσπραξη των χρεών των προσφύγων αγροτών και αστών ανατέθηκε στην Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος. Παρά το γεγονός ότι διατυπώθηκαν κάποιες αντιρρήσεις (για παράδειγμα ότι παρεξηγείται ο ρόλος της Τράπεζας), ο τρόπος αυτός ήταν ο πιο αποτελεσματικός, γιατί τα χρέη ήταν τέτοιας μορφής που απαιτούσε ένα ιδιαίζον σύστημα, δηλαδή σταδιακή είσπραξη κατά την πώληση της παραγωγής⁶⁷. Για τους αστούς η εξόφληση ορίστηκε σε 15 χρόνια με επιτόκιο 3%, ενώ για τους αγρότες σε 5 ως 25 χρόνια ανάλογα με το χρεωστικό υπόλοιπο, με το ίδιο επιτόκιο. Οι πρόσφυγες αποκτούσαν την κυριότητα των ακινήτων που τους είχαν παραχωρηθεί, μόλις τα εξοφλούσαν, ενώ μέχρι τότε παρέμεναν υποθηκευμένα υπέρ της Διεθνούς Οικονομικής Επιτροπής

⁶³ Πάλλης, Α. σ. 670

⁶⁴ όπ σ. 670

⁶⁵ Νοταρά, Μ. σ. 101-105

⁶⁶ όπ σ. 53-8

⁶⁷ όπ σ. 166-167

σύμφωνα με την σύμβαση για την διάλυση της ΕΑΠ Αχ. Παπαδάτου-С. Eddy.

V. Επίλογος

Η κατασκευή των σπιτιών, η απόκτηση της κυριότητας των κληρών, το σύμβολο φιλίας Βενιζέλου- Ινονού (1930) έσβησαν οριστικά τις ελπίδες των προσφύγων για επαναπατρισμό. Οι Τριγλιανοί που «στα δύο πρώτα χρόνια δεν είχαν φυτέψει ούτε μία μουριά» μπήκαν στην διαδικασία της ενσωμάτωσης στο νέο περιβάλλον με κάποια δυσκινησία και αναστολές στην αρχή, με γρηγορότερους ρυθμούς στην συνέχεια. Σ' αυτό αποφασιστικό ρόλο έπαιξε η ομαδική εγκατάσταση, γιατί έδωσε στον απογυμνωμένο από όλα τα κοινωνικά στηρίγματα πρόσφυγα την ασφάλεια ότι λειτουργεί σε μια ομάδα συγχωριανών του, το μόνο από τα από πριν υπάρχοντα συστήματα που εξακολουθούσε να υπάρχει και να λειτουργεί. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι η κοινωνική διαστρωμάτωση μεταφέρθηκε στην καινούρια πατρίδα χωρίς διαφοροποιήσεις. Αντίθετα, οι συνθήκες καταστροφής και προσφυγιάς λειτούργησαν εξισωτικά, γιατί όσοι εγκαταστάθηκαν στα αντίσκηνα στο Σουφλάρι βρίσκονταν περίπου στην ίδια κακή οικονομική κατάσταση, ενώ όσοι διέθεταν κάποια χρήματα προτίμησαν τις μικρές και μεγάλες πόλεις αποφεύγοντας έτσι την ταλαιπωρία των πρώτων χρόνων. Παρόμοιες διεργασίες σε μικρότερη όμως έκταση είχε υποστεί η κοινωνική διαστρωμάτωση της Τρίγλιας ήδη από την πρώτη προσφυγιά του 1913-1918. Μπορούμε λοιπόν να πούμε ότι ήδη από τότε είχαν εκλείψει οι οξύτερες κοινωνικές διαφορές.

Η ενσωμάτωση στο νέο περιβάλλον προσέκρουε και στις διαφορετικές συνθήκες εκμετάλλευσης που αυτό προσέφερε σε σχέση με την παλιά πατρίδα. Η καλλιέργεια δημητριακών απαιτούσε τεχνογνωσία και ψυχολογία διαφορετικές από ό,τι η καλλιέργεια της ελιάς, που οι μεγαλύτεροι σε ηλικία πρόσφυγες δεν απέκτησαν ποτέ. Η περιποίηση του ελαιόδενδρου απαιτεί όρθια στάση του σώματος και μικρότερο σχετικά κόπο. Η συγκομιδή παίρνει την μορφή ενός μικρού πανηγυριού, καθώς γίνεται με την συμμετοχή όλων των ηλικιών και συνοδεύεται συνήθως από τραγούδια. Αντίθετα η καλλιέργεια των δημητριακών είναι πολύ πιο σκληρή και ο καλλιεργητής είναι υποχρεωμένος να σκύψει -κυριολεκτικά και μεταφορικά- στην γη του και να κοπιάσει πολύ.

Οι Τριγλιανοί έπρεπε, για να επιβιώσουν, να περάσουν όσο το δυνατόν γρηγορότερα από την παραγωγή της ονομαστής Τρίγλιας ελιάς τους - που όσο καλύτερης ποιότητας ήταν τόσο ευκολότερα και ακριβότερα πωλούνταν στο εξωτερικό- σε μια καλλιέργεια που απαιτούσε περισσότερο μόχθο παρά τέχνη. Η μετάβαση αυτή συνιστά κατά κάποιο τρόπο μια καθοδική κοινωνική πορεία. Η διαμόρφωση όμως του οικογενειακού τους προϋπολογισμού δεν τροποποιείται δραματικά: και στις δύο περιπτώσεις έχουμε ένα βασικό προϊόν που είναι είδος πρώτης ανάγκης (αν και η καλή ποιότητα της Τρίγλιας ελιάς έκανε δυνατή σε ευνοϊκές συνθήκες την πώλησή της ως είδος πολυτελείας) και για αυτό δεν επηρεάζει καθοριστικά την απορρόφησή τους η γενικότερη κατάσταση της αγοράς. Το βασικό εισόδημα από αυτό το προϊόν (ελιά στην

παλιά πατρίδα, σιτάρι στην καινούρια) πλαισιώνεται από την παραγωγή των περισσότερων από τα υπόλοιπα αναγκαία, γεγονός που δίνει στην οικονομία έναν αυτάρκη χαρακτήρα. Οικόσιτη κτηνοτροφία –μάλιστα στην Νέα Τρίγλια αρχίζει και η εκτροφή χοιρινών που στην παλιά δεν γινόταν μάλλον με την επίδραση της μουσουλμανικής θρησκείας- παραγωγή λαχανικών –περιορισμένα στην Νέα Τρίγλια λόγω έλλειψης νερού- συγκέντρωση ξυλείας για τον χειμώνα. Έτσι το αλεσμένο σιτάρι που αναγκάζονταν να αγοράζουν στην Παλιά Τρίγλια στο παζάρι της Κυριακής από παραγωγούς από τα χωριά της ενδοχώρας αντικαταστάθηκε στο καινούριο χωριό από την ανάγκη σε λάδι και ελιές που τους προμήθευαν έμποροι από την Λέσβο και που πλήρωναν σε σιτάρι την εποχή του αλωνισμού. Μάλιστα στην Νέα Τρίγλια οι αποδοχές από το σιτάρι ήταν πιο σταθερές, γιατί η παραγωγή παραδινόταν στην ΑΤΕ και η πληρωμή γινόταν άμεσα. Αντίθετα οι Σιγηνοί που συνήθως εμπορεύονταν την ελιά τους στην Παλιά Τρίγλια πλήρωναν μετά την επιστροφή τους από το ταξίδι σε Ρουμανία, Νότια Ρωσία, χωρίς ο παραγωγός να έχει καμία ασφάλεια για οτιδήποτε συνέβαινε στο πλοίο και το φορτίο του.

Βέβαια οι αυξημένες ανάγκες των νεοεγκατεστημένων Τριγλιανών είχε σαν αποτέλεσμα την γρήγορη εξάντληση του εισοδήματός από την σοδειά τους (γύρω στα Χριστούγεννα). Οι ανάγκες καλύπτονταν με δάνειο από την ΑΤΕ που και πάλι δεν επαρκούσε παρά για 3-4 μήνες. Γύρω στην περίοδο του Πάσχα έπαιρναν νέο δάνειο ως καλλιεργητικό, στην πραγματικότητα όμως για να καλύψουν τις ανάγκες διατροφής τους. Για την αποπληρωμή αυτών των δανείων η ΑΤΕ έκανε κρατήσεις από την αξία της παραγωγής τους. Η συνεχής, όμως, αυτή κατάσταση δανεισμού για τις ανάγκες της επιβίωσης παγίδευσε για αρκετό χρονικό διάστημα τις όποιες προσπάθειες θα μπορούσαν να είχαν γίνει με στόχο την βελτίωση των καλλιεργειών και του εισοδήματος.

Εκτός, όμως, από τις δυνατότητες οικονομικής εκμετάλλευσης διαφορετικά ήταν και τα κοινωνικά συμφραζόμενα στην νέα πατρίδα. Οι Τριγλιανοί προέρχονταν από το κοσμοπολίτικο μικρασιατικό περιβάλλον, που ήταν τόπος ανοικτός σε εμπορικές διαπραγματεύσεις και όπου δρούσαν και έρχονταν σε επαφή άνθρωποι από διάφορες χώρες. Η Τρίγλια, βέβαια, ήταν στο περιθώριο όλης αυτής της δραστηριότητας, αλλά έστω και στην περιφέρεια έφτανε σε αυτήν η επίδραση του κοσμοπολιτισμού του κέντρου, ικανή να διαμορφώσει μια αντίστοιχη ιδεολογία. Το γεγονός ότι στην Τρίγλια κυκλοφορούσαν εκτός από τις ελληνικές και τουρκικές και γαλλικές εφημερίδες και ακόμη ότι τα παιδιά μάθαιναν ήδη στο δημοτικό και τουρκικά και γαλλικά είναι ενδεικτικά της κατάστασης.

Στην καινούρια πατρίδα βρέθηκαν σε μια κοινωνία κλειστή, απομονωμένη (8 ώρες από την Θεσσαλονίκη), πολύ πιο πιστή στην παράδοση. Η αντιπαράθεση με τους ντόπιους έγινε αυτόματα, καθώς οι μεν ήταν φορείς ενός πνεύματος προοδευτικού που αντανάκλυνε τις επιδράσεις ενός ανοικτού περιβάλλοντος, ενώ οι δε ήταν πολύ πιο συντηρητικοί, προσκολλημένοι στις παραδόσεις και δυσκίνητοι στην υιοθέτηση νεωτερισμών. Οι πρόσφυγες θεώρησαν ξεπερασμένα τα ήθη των ντόπιων, ακόμη και τις συνθήκες διαβίωσής τους, τους έμαθαν την καλλιέργεια των λαχανικών που μέχρι τότε απαγορευόταν από τις μονές και τους μετέδωσαν ένα πνεύμα

ανοιχτό στην εξέλιξη. Οι ντόπιοι από την μεριά τους, τους βοήθησαν να μάθουν την καλλιέργεια του σιταριού και να προσαρμοστούν στις νέες συνθήκες. Οι μεταξύ τους διαφορές -σημεία που μπορούσαν να οδηγήσουν στην αντιπαράθεση ή στην συνεργασία- πυροδοτήθηκαν από την σημαντικότερη μεταξύ τους αντίθεση, την πολιτική, που ήταν συνέπεια και της διαφορετικής νοοτροπίας της κάθε ομάδας. Οι πρόσφυγες ήταν στην πλειοψηφία τους βενιζελικοί, ενώ οι ντόπιοι οπαδοί του Λαϊκού κόμματος. Η αντιπαράθεση όμως αυτή παρά την οξύτητά της ήταν και η πρώτη που έπαψε να λειτουργεί, γιατί, καθώς στα επόμενα χρόνια αρκετοί από τους πρόσφυγες περνούσαν από την άλλη πλευρά το δίπολο πρόσφυγας-φιλελεύθερος VS ντόπιος-βασιλικός έπαψε να ισχύει. Η πορεία αυτή των προσφύγων προς την δεξιά παράταξη συνεχίστηκε και στα επόμενα χρόνια, έτσι ώστε στον εμφύλιο πολύ λίγοι από το χωριό ήταν αυτοί που προσχώρησαν στην αριστερά.

Η αντιπαράθεση Τριγλιανών και ντόπιων δεν έχει πλήρως εξαλειφθεί ακόμη και σήμερα στην γ' γενιά, ένα μέρος της οποίας έχει διπλή καταγωγή, από ένα πρόσφυγα και ένα ντόπιο γονιό. Αυτό οφείλεται ίσως στο γεγονός ότι οι ντόπιοι είχαν, όταν έφτασαν οι πρόσφυγες, ένα ήδη οργανωμένο κοινωνικό σύστημα, που το διατήρησαν και μέχρι σήμερα το συντηρούν με την ίδρυση πρόσφατα λαογραφικού συλλόγου και χορευτικού συγκροτήματος και με την οργάνωση δικών τους πανηγυριών, παράλληλα με τον πολιτιστικό σύλλογο, το χορευτικό συγκρότημα και τα πανηγύρια των Τριγλιανών.

Τα τελευταία χρόνια άρχισαν κάποιες προσπάθειες για την σύσφιξη των σχέσεων των Τριγλιανών που κατοικούν σήμερα στην Νέα Τρίγλια και στην Ραφήνα ή και οπουδήποτε αλλού. Για τον σκοπό αυτό ιδρύθηκε το 1965 ο «Σύλλογος των Απανταχού Τριγλιανών». Οι δραστηριότητες του συλλόγου αλλά και κοινωνικά νέα των δύο κοινοτήτων δημοσιεύονται σε μια διμηνιαία εξασέλιδη εφημερίδα, τα *Τριγλιανά Νέα* που άρχισε να εκδίδεται τον Οκτώβρη του 1975.

Πηγές

Η εργασία βασίζεται κατά κύριο λόγο σε τέσσερις προφορικές μαρτυρίες προσφύγων από την Παλιά Τρίγλια. Η επιλογή τους έγινε με βασικό κριτήριο την όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ηλικία. Ήταν οι:

- **Απόστολος Τσίτερ** Έτος γέννησης 189... γιατρός στα πρώτα χρόνια στην περιοχή
- **Σωτήρης Σγουρής** Έτος γέννησης 1905
- **Λεωνίδας Λιλής** Έτος γέννησης 1910
- **Δήμητρα Μαστραντώνη** Έτος γέννησης 1912

Οι συνεντεύξεις στηρίχθηκαν σε ένα γενικό διάγραμμα των θεμάτων και όχι σε ένα λεπτομερές ερωτηματολόγιο.

Για την συγκέντρωση του υλικού χρήσιμα ήταν επίσης τρία βιβλία Τριγλιανών προσφύγων. Το πρώτο οφείλεται και πάλι στον Α. Τσίτερ και περιλαμβάνει στοιχεία που βασίζονται στην δική του εμπειρία ως πρόσφυγα αλλά ως γιατρού των προσφύγων και έχει τίτλο *Τρίγλια του κριανού κόλλου Προποντίδος, Νέα Τρίγλια Χαλκιδικής, Ραφήνα Αττικής, Θεσσαλονίκη* 1979. Τα άλλα δύο γράφτηκαν από τον Θ. Πιστικίδη (έτος γέννησης 1918) με στοιχεία που για τα παλαιότερα χρόνια προέρχονται από διηγήσεις άλλων Τριγλιανών προσφύγων. Πρόκειται για τα βιβλία *Τρίγλια Βιθυνίας: οι χαμένες πατρίδες. Ραφήνα Αττικής, Νέα Τρίγλια Χαλκιδικής, Ραφήνα* 1983 και *Ριζώματα, βιώματα, παθήματα, Ραφήνα* 1984.

Γενική βιβλιογραφία

Αλλαμανή, Ε. Παναγιωτοπούλου, Κ. «Η Ελλάδα στη Μ.Ασία» στην *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ σσ. 98-102 και 106-107

Αποστολάτος, Γ. Η διοίκηση της Τρίγλιας και η Εφορδημογεροντία στο <https://triglianoi.gr/index.php?topic=1819.0> [ανακτήθηκε 06/11/2022]

Γιαννόπουλος, Ι. «Η διεθνής συνδιάσκεψη και η συνθήκη της Λωζάννης» στην *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ σσ. 266-7

Νοταράς, Μ. 1934, *Η αγροτική αποκατάσταση των προσφύγων*, Αθήνα.

Πάλλης Α.Α., 1934, «Το προσφυγικόν ζήτημα» στην *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, τόμος Ελλάς, σσ. 667-672

Πυργάκη Άννα, 1984, *Τα μεταξουργεία στα Μουδανιά: Η συνέχιση της παράδοσης από την παλιά στην καινούρια πατρίδα*, [ανέκδοτη μεταπτυχιακή εργασία] Θεσσαλονίκη

Σύνδεσμος προσφύγων Μουδανιών, 1931, *Αντίλαλοι από τα Μουδανιά και τα γύρω*, Θεσσαλονίκη [περιλαμβάνει άρθρα με ιστορικό και λαογραφικό περιεχόμενο για τα παλιά Μουδανιά και την ευρύτερη περιοχή τους, καθώς και κάποια στοιχεία για την ένα εγκατάσταση]

Σύλλογος προς περιστολήν των ελωδών νόσων, 1928, *Η ελονοσία εν Ελλάδι και τα πεπραγμένα του συλλόγου* επιμ. Κ. Σάββα, Ι. Καρδαμάτη, Αθήνα

[Περιλαμβάνει αναφορές, εκθέσεις νομιάτρων κατά περιοχές, υπομνήματα προς την ΕΑΠ κλπ]

Société des Nations, 1926, *L'établissement des Réfugiés en Grèce*, Genève
[Βασίζεται στις ανά τρίμηνο εκθέσεις της ΕΑΠ προς την ΚΤΕ]